

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

Držanje nastave o

TRANZICIONOJ PRAVDI NA KOSOVU

PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Foreign Affairs FDFA

NATIONAL
ENDOWMENT
FOR
DEMOCRACY

SUPPORTING FREEDOM AROUND THE WORLD

SADRŽAJ

O Fondu za humanitarno pravo Kosovo	3
Uvod	5
1. Kosovski kontekst	7
1.1 Kosovo pod SFRJ od 1944 -1989. godine	7
1.2 Etnička diskriminacija i segregacija od 1989 - 1997. godine	8
1.3 Oružani konflikt 1998- 1999. godine	9
1.4 Period nakon rata od 1999 - 2008.	15
2. Suočavanje sa prošlošću i tranziciona pravda	17
2.1 Definicija tranzicione pravde	17
2.2 Delokrug tranzicione pravde	17
2.3 Stubovi tranzicione pravde	18
2.4 Tranziciona pravda u praksi	33
2.5 Relevantni izvori o tranzicionoj pravdi	37

Izradu ove publikacije finansijski je podržalo Savezno ministarstvo spoljnih poslova Švajcarske projektom „Unapređenje procesa pomirenja kroz inkluzivan i holistički pristup suočavanju sa prošlošću na Kosovu“ i Nacionalna zadužbina za demokratiju, projektom pod nazivom „Promovisanje dijaloga i istorijskog razumevanja”.

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Fonda za humanitarno pravo Kosovo i ni na koji način ne odražava stavove Saveznog ministarstva spoljnih poslova Švajcarske ili Nacionalne zadužbine za demokratiju.

O FONDU ZA HUMANITARNO PRAVO KOSOVO

Fond za humanitarno pravo Kosovo (FHP Kosovo) osnovala je u Prištini maja 1997. godine, aktivistkinja za ljudska prava, gđa Nataša Kandić, kao ogranak Fonda za humanitarno pravo.

Fond za humanitarno pravo Kosovo deluje kao nezavisna organizacija od aprila 2011. godine. FHP Kosovo u kontinuitetu doprinosi osposobljavanju Kosova da uspostavi vladavinu prava i primeni mehanizme tranzicione pravde, u cilju razvoja pravičnog društva koje se suočava sa prošlošću i poštuje prava svakog građanina. FHP Kosovo se bavi dokumentovanjem činjenica, koje kosovskom društvu pomažu da se suoči sa svojom nasilnom prošlošću. Organizacija ima za cilj da se suprotstavi negiranju i političkoj manipulaciji ljudskim gubicima i da obezbedi integritet i transparentnost suđenja za ratne zločine.

Do izbijanja neprijateljstava između srpskih bezbednosnih snaga i Oslobodilačke vojske Kosova februara 1998. godine, FHP Kosovo je bio usredsređen na dokumentovanje policijske represije nad kosovskim Albancima, istragu slučajeva mučenja, nezakonitog zatvaranja, masovnog pozivanja Albanaca na „informativne razgovore“ i političkih suđenja. Nakon intenziviranja sukoba, FHP Kosovo je svoju pažnju preusmerio na dokumentovanje ubistava i nestanaka kosovskih Albanaca, kao i pripadnika drugih etničkih grupa. Nakon intervencije NATO-a 1999. godine, FHP Kosovo je izmestio svoju kancelariju u Crnu Goru, gde je nastavio rad na dokumentovanju, zajedno sa kosovskim Albancima koji su proterani sa Kosova. Zaključivanjem mirovnog sporazuma 1999. godine kojim je okončan rat, FHP Kosovo se vraća u Prištinu i počinje da dokumentuje zločine koje su počinile srpske snage tokom NATO intervencije. Nakon uspostavljanja međunarodne uprave na Kosovu, FHP Kosovo počinje da istražuje otmice, nestanke i ubistva Srba, Aškalija, Bošnjaka i Albanaca.

Danas, FHP Kosovo nastavlja sa svojim naporima da proprati sudske procese u vezi sa posledicama poslednjeg sukoba. Pored praćenja i izveštavanja o suđenjima, FHP Kosovo je aktivno uključen i u pronalaženje žrtava i

zastupa njihove porodice na sudovima na Kosovu i u Srbiji. Treći osnovni element aktivnosti FHP Kosovo je širenje znanja o tranzicionoj pravdi unutar stručnih i nestručnih zajednica.

UVOD

U svetu koji se nalazi u konstantnom razvoju, nužno je osigurati da se događaji iz prošlosti ne zaborave, posebno u onim regionima koji su iskusili konflikte i velike političke i društvene promene. FHP Kosovo je, od svog osnivanja, u kontinuitetu doprinio izgradnji trajnog mira i obezbeđivanju prava žrtava, promovisanjem njihovih prava na pravdu, istinu, reparacije i garancije neponavljanja. Za Kosovo, zemlju sa složenom istorijom, put ka svetlijoj budućnosti počinje od razumevanja prošlosti. Ne može se potceniti važnost učenja iz prošlosti, suočavanja sa njom i uloga tranzicione pravde u ovom procesu. Važnost ovih nastojanja leži u njihovoj sposobnosti da predvode omladinu Kosova ka budućnosti koju karakterišu održiv mir i suživot. Razumevanje prošlosti, suočavanje sa njenom složenošću i uvažavanje višestrane prirode istorije su od suštinskog značaja za izgradnju skladnijeg društva. Tranziciona pravda igra ključnu ulogu u ovom procesu, pružajući platformu koja omogućava pojedincima iz različitih zajednica da se suoče sa prošlim nepravdama, potpomaže proces pravde i doprinosi procesu pomirenja.

Ovaj priručnik je nastao u odgovoru na hitnu potrebu za kompletnim, uravnoteženim i tačnim obrazovanjem o kosovskom kontekstu. Polazeći od iskustva Fonda za humanitarno pravo Kosovo (FHPK) u oblasti neformalnog obrazovanja o tranzicionoj pravdi još od 2013. godine, ovaj priručnik se bavi nedostatkom znanja među učenicima o prošlosti zemlje. U ovom trenutku su učenici često izloženi jednostranim narativima, koji ne samo da sprečavaju njihovo razumevanje već i doprinose podeli.

Koristeći ovaj priručnik, nastavnici mogu potkovati svoje učenike veštinama kritičkog razmišljanja, koje su im potrebne da pitaju, razmišljaju i učestvuju u suočavanju sa prošlošću. Isti će doprineti negovanju generacije koja je bolje opremljena da promoviše dijalog, koja je u stanju da se uhvati u koštac sa podelama i da aktivno učestvuje u oblikovanju mirnije budućnosti Kosova. Ovaj priručnik će poslužiti svim nastavnicima viših srednjih škola koji se bave prošlošću u svojim predmetima, a posebno nastavnicima iz predmeta Građansko vaspitanje,

Na samom kraju, ovaj priručnik ima za cilj da osnaži prosvetne radnike na Kosovu znanjem i alatima neophodnim da uključe učenike u smislenu istraživanje prošlosti. Na ovaj način možemo prokrčiti put ka svetlijoj i skladnijoj budućnosti, koja počiva na pravdi za žrtve.

1. KOSOVSKI KONTEKST

1.1 Kosovo pod SFRJ od 1944 -1989. godine

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) obrazovana je 29. novembra 1945. godine, imala je federalnu organizaciju i sastojala se od šest republika:

Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Crna Gora, Makedonija, Srbija, Slovenija i dve pokrajine: Kosovo i Vojvodina.

Nakon završetka Drugog svetskog rata, Kosovo je srpska pokrajina, u sastavu SFRJ. Tokom ovog perioda, kosovski Albanci su bili žrtve kontinuiranog kršenja osnovnih ljudskih prava. Uprkos političkim ograničenjima i progonima, studentski pokreti i politički lideri sa Kosova su neprestano tražili od jugoslovenskih vlasti da poboljša položaj albanskog stanovništva na Kosovu. 1968. godine na Kosovu izbijaju demonstracije Albanaca, koji su tražili

svoja nacionalna prava, upotrebu albanskog jezika na institucionalnom nivou, upotrebu nacionalne zastave i postavili su zahtev da im se otvori univerzitet na albanskom jeziku. 1974. godine izmenjen je Ustav Jugoslavije i po prvi put Socijalistička Autonomna Pokrajina Kosovo dobija svoj ustav i skupštinu, i time državne premise. Kao takvo, Kosovo je uživalo skoro jednaka prava sa šest socijalističkih republika u sastavu SFRJ.

Uprkos ovom dostignuću, kosovsko stanovništvo je i dalje najviše diskriminisano u okviru bivše Jugoslavije. Ovo nezadovoljstvo je podstaklo studentske proteste u proleće 1981. godine, sa glavnim

Put ka svetlijoj budućnosti počinje razumevanjem prošlosti. Stoga u nastavku obrađujemo kontekst Kosova, od kraja Drugog svetskog rata pa do proglašenja njegove nezavisnosti.

PITANJA ZA DISKUSIJU

Ustavna deklaracija od 2. jula 1990.☐

Masovno proterivanje Albanaca sa posla.☐

Paralelni obrazovni sistem na Kosovu tokom devedesetih godina.☐

Paralelni zdravstveni sistem na Kosovu tokom devedesetih godina.

pozivom da se Kosovo proglasi republikom, u sklopu tadašnje jugoslovenske federacije. Demonstracije su nastavljene duž 80-ih godina i sve su bile nasilno ugašene i propraćene hapšenjima brojnih albanskih aktivista, dok su ostali bili primorani da napuste zemlju.

1.2 Etnička diskriminacija i segregacija od 1989 - 1997. godine

23. marta 1989. godine, pod teškim policijskim merama, u Skupštini Socijalističke Autonomne Pokrajine Kosovo, su usvojeni amandmani na Ustav Kosova, čijim je usvajanjem 28. marta 1989. godine u Skupštini Srbije, u biti ukinuta autonomija Kosova. Ovaj projekat je zapravo bio jedan od prvih koraka koje je Slobodan Milošević preduzeo odmah po dolasku na vlast 1989. godine.

Nezadovoljstvo albanskog stanovništva ovakvom odlukom izraženo je kroz marševe, proteste i konkretne akcije koje su preduzele različite grupe društva. Masovne demonstracije su organizovane u svim regionima Kosova, a sa druge strane je organizovan masovni štrajk glađu 1300 rudara Trepče. Nakon toga su poslanici Skupštine Socijalističke Autonomne Pokrajine Kosovo 2. jula 1990. godine doneli Ustavnu deklaraciju kojom su Kosovo proglasili ravnopravnom i nezavisnom jedinicom među ostalim republikama SFRJ. Delegati Skupštine Kosova su odmah nakon proglašenja prognani a mnogi od njih su napustili Kosovo. Godinu dana kasnije, organizovan je svenarodni referendum na kome je Kosovo proglašeno nezavisnim i suverenim, a nakon godinu dana, na izborima 1992. godine, za predsednika Kosova je izabran Ibrahim Rugova, kao vođa mirnog otpora nasilnim merama srpskih državnih vlasti. Sam referendum i organizovanje izbora bilo je deo mirnog otpora, stvarajući paralelni sistem koji srpski režim nije priznavao i prihvatao. U nemogućnosti da primeni delotvornu vlast i prognana od strane srpskih snaga, kosovska vlada se povukla, ne uspevajući da da rezultate. Stanje albanskog

¹Za bliže informacije: <https://oralhistorykosovo.org/sq/constitutional-declaration-of-july-2-1990/>

stanovništva na Kosovu tokom ovog perioda i dalje je bila izuzetno teško. Otpušteni su skoro svi zaposleni u javnom sektoru, zatvoreni su Univerzitet u Prištini i srednje škole na albanskom jeziku, štampa i radio-televizija. Kako bi se suočili sa ovim izazovom, Albanci su ustupili svoje domove za odvijanje nastave i otvaranje klinika za primarnu z dravstvenu zaštitu. U međuvremenu, na hiljade Albanaca je zatvoreno, ubijeno i maltretirano, dok je veliki broj kosovskih Albanaca bio primoran da napusti zemlju i traži azil u zapadnoj Evropi. Studentski protesti, iako prekinuti početkom 90-ih, su ponovo počeli 1. oktobra 1997. godine i nastavljeni su duž 1998. godine.

1.3 Oružani konflikt 1998- 1999. godine

Tokom 90-ih godina počele su da se koriste i nemirovne mere, koje su dovele do osnivanja Oslobođilačke vojske Kosova (OVK), kako bi se dopunio nedostatak očekivanih rezultata mirovnih mera. OVK, kao vojna organizacija kosovskih Albanaca, je osnovana sredinom 1990-ih i do novembra 1997. godine vršila je tajne napade nad oružanim policijskim i vojnim snagama na Kosovu. Dana 28. novembra 1997. godine, članovi ove organizacije su javno nastupili u selu Lauša u Srbici, gde su istovremeno predstavili program i ciljeve OVK.

28. februar 1998. godine uzima se kao zvaničan datum početka oružanog sukoba na Kosovu, kada su se u selima Ćirez i Likošan pripadnici OVK sukobili sa srpskim policijsko-vojnim snagama. Oružani sukob na Kosovu vođen je između OVK sa jedne strane i srpske policije, vojske SRJ i srpskih paravojnih formacija sa druge, kao

PITANJA ZA DISKUSIJU

Ustavna deklaracija od 2. jula 1990.📖

Masovno proterivanje Albanaca sa posla.📖

Paralelni obrazovni sistem na Kosovu tokom devedesetih godina.📖

Paralelni zdravstveni sistem na Kosovu tokom devedesetih godina.

¹Za bliže informacije: <https://oralhistorykosovo.org/sq/constitutional-declaration-of-july-2-1990/>

zaraćenih strana i trajao je do juna 1999. godine, kada je potpisan Kumanovski sporazum .Masovno kršenje ljudskih prava od strane srpskih snaga nad albanskim stanovništvom na Kosovu, privuklo je pažnju međunarodnog faktora. Suočene sa neuspehom mirovnih pregovora i blokiranjem multilateralnih akcija preko Saveta bezbednosti UN, Sjedinjene Američke Države su otpočele kampanju bombardovanja SRJ, u saradnji sa Severnoatlantskim savezom, NATO. Vođeni humanitarnim ciljevima, NATO saveznici su 24. marta 1999. godine započeli vazdušne napade nad jugoslovenskim vojnim ciljevima, koji su trajali 78 uzastopnih dana. Za to vreme, OVK je nastavio vojne konfrontacije sa srpskim trupama.

9. juna 1999. godine potpisan je Kumanovski sporazum koji je, između ostalog, predviđao povlačenje srpskih snaga i ulazak NATO snaga na Kosovo. Savet bezbednosti je usvojio Rezoluciju 1244 (1999) kojom je obustavljena uprava Beograda nad

Kosovom, a Kosovo je stavljeno pod upravu Misije privremene administracije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK), i ovlastilo je raspoređivanje mirovnih snaga NATO-a, u cilju garantovanja mira na Kosovu - KFOR (UNSC Resolution 1244, 1999).

Više od 1 milion ljudi je proterano iz zemlje tokom oružanog sukoba na Kosovu. Samo u prvih 9 nedelja od početka NATO intervencije, više od 860,000 Albanaca je nasilno proterano sa Kosova u susedne zemlje: Albaniju (444.600), Severnu Makedoniju (344.500) i Crnu Goru (69.900) (UNHCR, 2000). S druge strane, odmah

PITANJA ZA DISKUSIJU

1. Intervencija NATO-a na Kosovu.☒
2. Lično iskustvo tokom boravka kao izbeglica u zemljama regiona ili raseljenja unutar Kosova tokom perioda rata.☒
3. Uključivanje ovih podataka u nastavne planove obrazovnog sistema.

PREDLOG

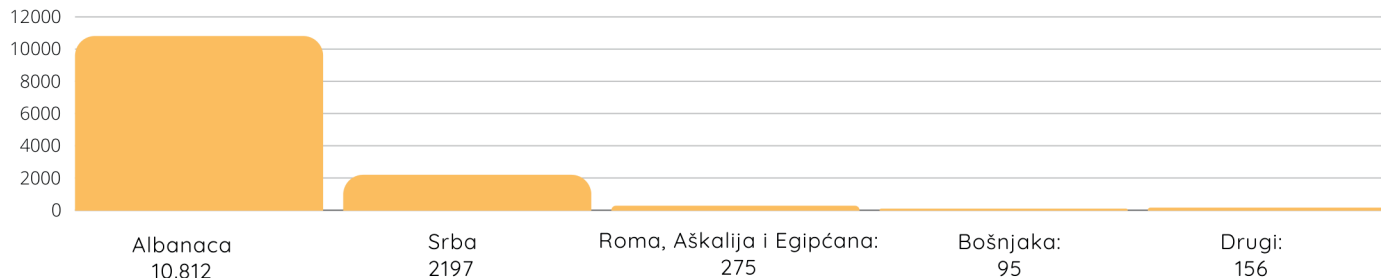
1. Važno je da učenici razgovaraju sa članovima porodice koji su bili odrasli tokom perioda rata i diskutuju o njihovim iskustvima. Zatim, učenici treba da napišu esej ne duži od dve stranice o ovim razgovorima.

po završetku rata, više od 200,000 Srba, Roma i pripadnika drugih etničkih grupa napustilo je Kosovo (UNHCR, 1999).

Pored prisilnog proterivanja stanovništva, u ovom periodu su počinjeni ratni zločini i zločini protiv čovečnosti u suprotnosti sa konvencijama i zakonima i običajima ratovanja. Više od 13.000 ljudi je ubijeno i/ili nestalo u periodu od februara 1998. do decembra 2000. godine, od kojih se preko 1600 osoba i dalje vode kao nestale, na hiljade ljudi je izgubilo svoje udove kao posledica zadobijenih povreda, veliki broj žena i muškaraca su bile žrtve seksualnog nasilja kao oruđa rata (OSCE 1999; HRC, 1999; Center for Disease Control, 1999; Kosovo Memory Book).

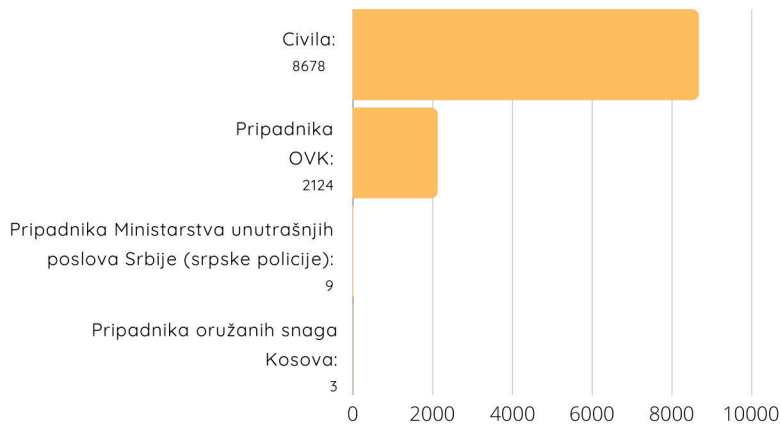
Fond za humanitarno pravo sa sedištem u Beogradu i Fond za humanitarno pravo Kosovo, od završetka rata na Kosovu, su dokumentovali osobe koje su izgubile živote i/ili su nestale kao posledica rata na Kosovu u periodu januar 1998 - decembar 2000. Preliminarni nalazi proizašli iz projekta Kosovska knjiga pamćenja, koji obuhvataju period od 1. januara 1998 - 31. decembra 2000, predstavljeni su u nastavku:

Ukupno 13.535 osoba je ubijeno i/ili nasilno nestalo na Kosovu u periodu januar 1998 - decembar 2000.

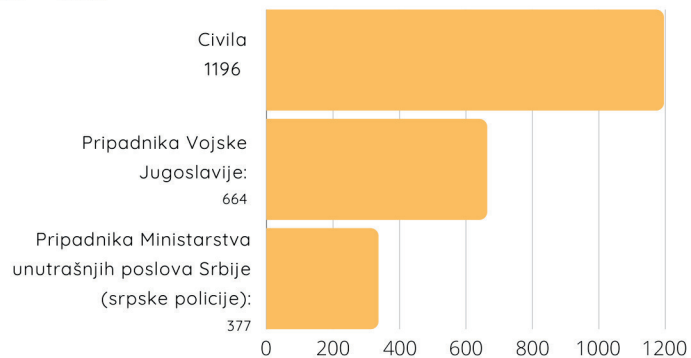

Statistički podaci prema kategoriji žrtava

Albanaca: 10.812 osoba

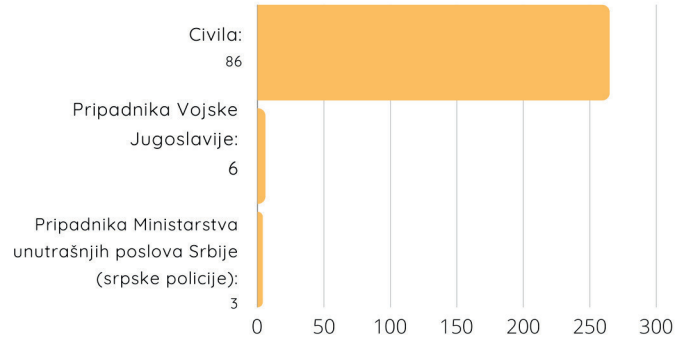
Srba: 2197 osoba

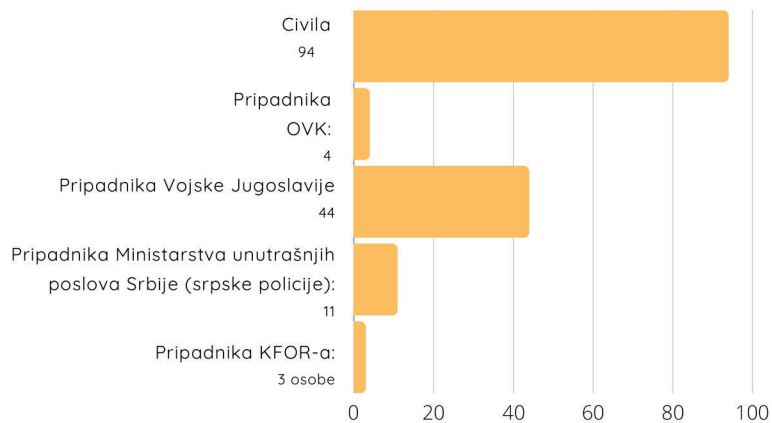
Roma, Aškalijska i Egipćana: 275 osoba

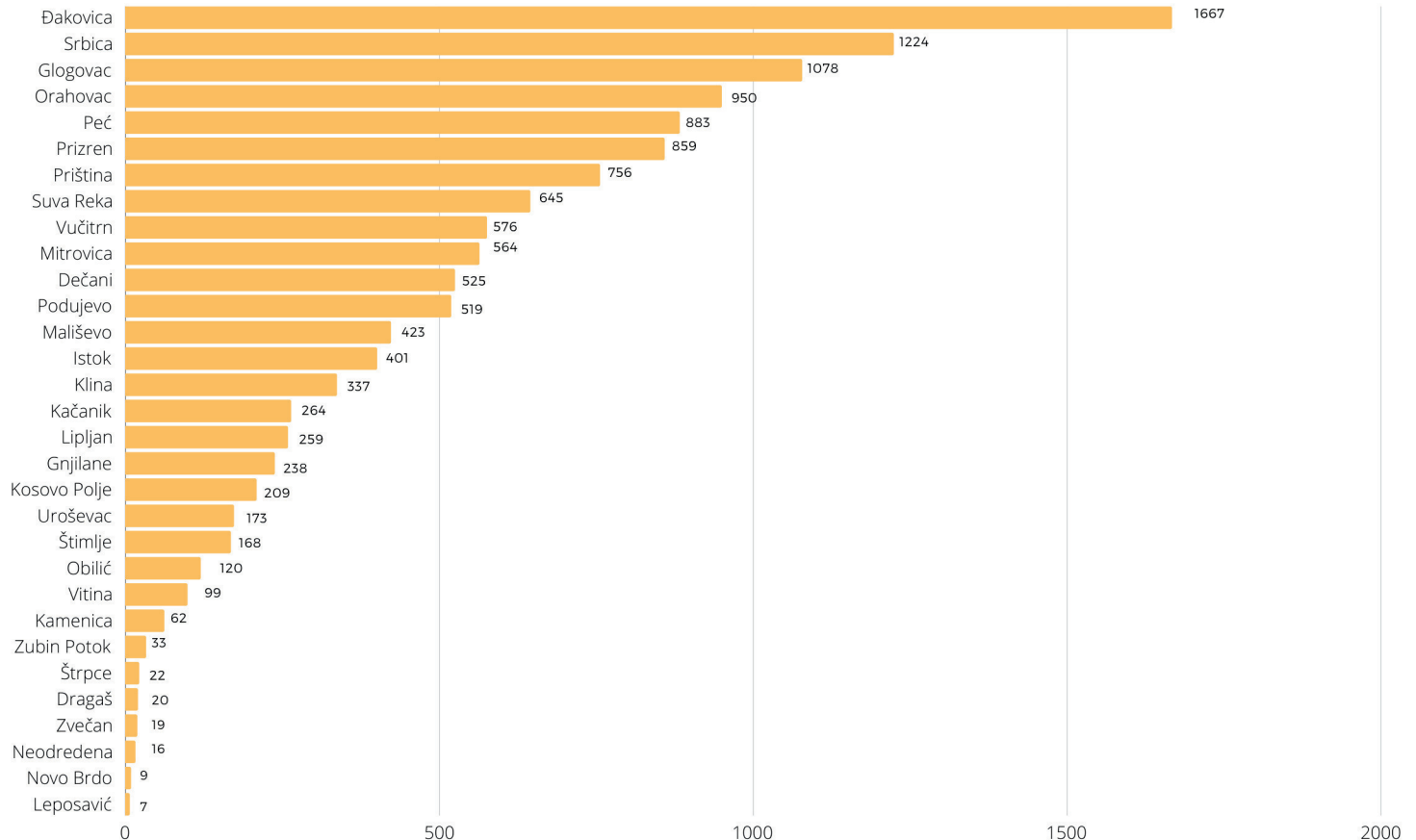
Bošnjaka: 95 osoba

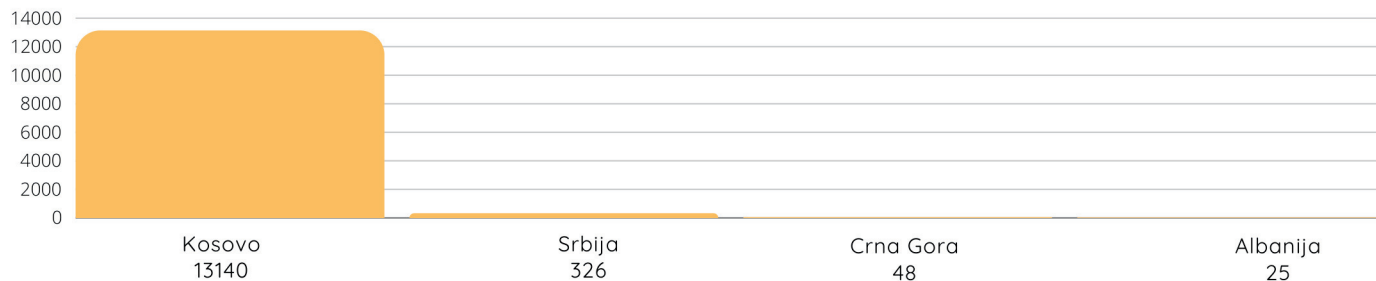
Drugi: 156 osoba

Statistički podaci prema opštinama u kojima su se desila ubistva/nestanci

Prema mestu (državi) smrti

1.4 Period nakon rata od 1999 – 2008.

Rezolucija 1244 iz 1999. godine koju je doneo Savet bezbednosti ponudila je privremeno rešenje za status Kosova stavljanjem njegove teritorije pod upravu UNMIK-a i raspoređivanjem NATO snaga na Kosovu, koje treba da garantuju mir.

Neposredno po završetku rata, misija UNMIK-a je bila angažovana na uspostavljanju institucija samouprave i bila je posvećena garantovanju vladavine prava. Zatim, 2001. godine, odmah nakon usvajanja Ustavnog okvira Kosova od strane UNMIK-a, prvi put u istoriji Kosova organizovani su prvi slobodni

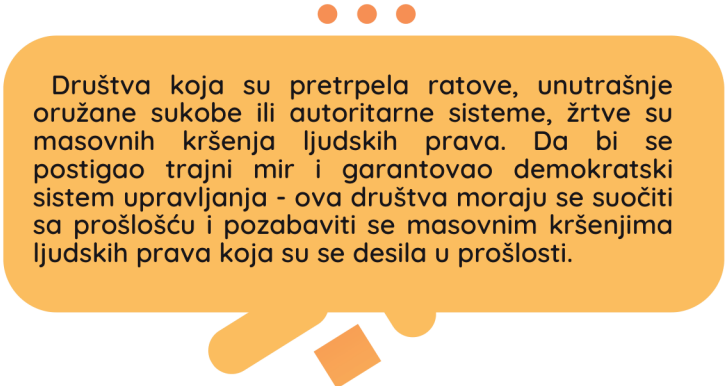
PITANJA ZA RAZMATRANJE:

1. Misija UNMIK-a i formiranje privremenih institucija.
2. Sećanje na trenutak proglašenja nezavisnosti Republike Kosova?
3. Način proslave proglasa nezavisnosti Republike Kosova?

I zbori na kojima su građani imali mogućnost da izaberu svoje predstavnike slobodnim izražavanjem svoje volje. Međutim, UNMIK je i dalje zadržao glavne nadležnosti u izvršnoj, zakonodavnoj i sudskoj vlasti.

U međuvremenu, 2007. godine, Marti Ahtisari, kao izaslanik Ujedinjenih nacija, predstavio je sveobuhvatni plan za Kosovo, koji je predviđao nadgledanu nezavisnost sa proširenim pravima za manjinske zajednice, a posebno za srpsku zajednicu na Kosovu. Godinu dana kasnije, 17. februara 2008. godine, u skladu sa ovim planom i pozivajući

se na Rezoluciju 1244, Kosovo je proglasilo svoju nezavisnost. Dana 9. aprila 2008. godine usvojen je Ustav Republike Kosovo, koji je stupio na snagu 15. juna 2008. godine, čime je izvršen delimičan prenos ovlašćenja sa UNMIK-a na domaće institucije.

Društva koja su pretrpela ratove, unutrašnje oružane sukobe ili autoritarne sisteme, žrtve su masovnih kršenja ljudskih prava. Da bi se postigao trajni mir i garantovao demokratski sistem upravljanja - ova društva moraju se suočiti sa prošlošću i pozabaviti se masovnim kršenjima ljudskih prava koja su se desila u prošlosti.

2. SUOČAVANJE SA PROŠLOŠĆU I TRANZICIONA PRAVDA

2.1 Definicija tranzicione pravde

Tranziciona pravda obuhvata celovitost procesa i mehanizama povezanih sa naporima jednog društva da se suoči sa nasleđem zlorabotrebena širokih srazmera u prošlosti, kako bi se osigurala odgovornost, pravda i pomirenje. Ovi procesi mogu uključivati sudske i

vansudske mehanizme, sa ili bez uključenosti međunarodnog faktora, a okarakterisani su krivičnim gonjenjem pojedinaca, reparacijama, traženjem istine, institucionalnim reformama, procesima vetinga/provere i smene ili kombinacijom istih. (Izveštaj UN, S/2004/616, par. 8).

Društva koja su pretrpela ratove, unutrašnje oružane sukobe ili autoritarne sisteme, žrtve su masovnih kršenja ljudskih prava. Da bi se postigao trajni mir i garantovao demokratski sistem upravljanja - ova društva moraju se suočiti sa prošlošću i pozabaviti se masovnim kršenjima ljudskih prava koja su se desila u prošlosti.

PITANJA ZA RASPRAVU:

1. Značenje pojmova: mir, pravda i pomirenje.

2.2 Delokrug tranzicione pravde

Delokrug tranzicione pravde treba posmatrati iz dva ključna aspekta. Kada je reč o kontekstu, tranziciona pravda se primenjuje u postkonfliktnim i postautoritarnim situacijama.

U poslednje vreme, mehanizmi tranzicione pravde nalaze primenu i u zemljama sa trajnim mirom i razvijenom demokratijom, koje su u dalekoj prošlosti bile odgovorne za masovna kršenja ljudskih prava. Kada je reč o vremenu, mehanizmi tranzicione pravde nailaze na primenu tek po završetku borbenih dejstava i nasilja.

2.3 Stubovi tranzicione pravde

Žrtve masovnih kršenja ljudskih prava imaju pravo da vide da su počinioci zločina kažnjeni, da saznaju istinu, da dobiju reparacije i da im se garantuje neponavljanje. Za postizanje ovih ciljeva, tranziciona pravda počiva na četiri ključna stuba, a to su:

- Pravo na pravdu;
- Pravo na istinu;
- Pravo na reparacije, i
- Institucionalne reforme.

Pravo na pravdu

Krivično gonjenje i suđenje onima koji su odgovorni za masovna kršenja ljudskih prava, bilo tokom autoritarnih sistema ili duž oružanih sukoba, zakonska je obaveza država u tranziciji.

Istrage i suđenja visokim funkcionerima (bilo političkim ili vojnim) direktno pomažu jačanju vladavine prava i takođe šalju snažan signal da se takvi zločini neće tolerisati u demokratskom društvu.

PITANJE ZA DISKUSIJU:

Značaj kažnjavanja odgovornih osoba za masovna kršenja ljudskih prava.

PITANJA ZA RASPRAVU:

Značenje pojmova: mir, pravda i pomirenje.

KOMENTAR:

Tokom oružanih sukoba, civili su zaštićeni međunarodnim humanitarnim konvencijama i zakonima ratovanja.

Suđenja su ostala ključni zahtev žrtava. Često se smatraju zajedničkim odgovorom na teška kršenja ljudskih prava i teške zločine. Ona se uglavnom usredsređuju na konkretne pojedince i predstavljaju korak dalje u vraćanju povređenog dostojanstva žrtava i vraćanju poverenja u vladavinu prava.

Krivično gonjenje i krivična suđenja za teška krivična dela počinjena u vreme rata ili u vreme autoritarnih režima mogu se sprovoditi različitim sudskim mehanizmima, kao što su:

- domaći sudovi
- hibridni sudovi
- međunarodni privremeni krivični sudovi
- stalni međunarodni krivični sudovi

Krivično gonjenje za zločine počinjene tokom rata na Kosovu 1998 - 1999. godine

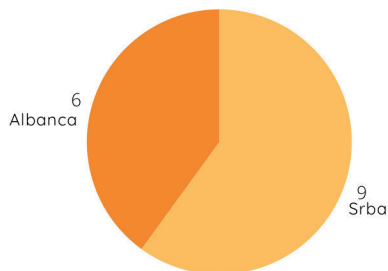
Krivičnim gonjenjem i suđenjima za ratne zločine na Kosovu, bavio se veliki broj domaćih, međunarodnih i mešovityh pravosudnih mehanizama (hibridnih sudova).

I. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

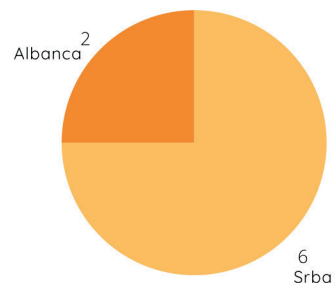
Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju osnovan je 1993. godine u odgovoru na nastalu situaciju i zločine koji su se dešavali tokom raspada Jugoslavije, odnosno u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Ovaj tribunal je završio svoj rad decembra 2017. godine, a pred njim je suđeno uglavnom licima odgovornim za najviše stepene odgovornosti za zločine počinjene tokom ratova, prilikom raspada bivše Jugoslavije.

**Optuženi za ratne
zločine na Kosovu: 15
osoba:**

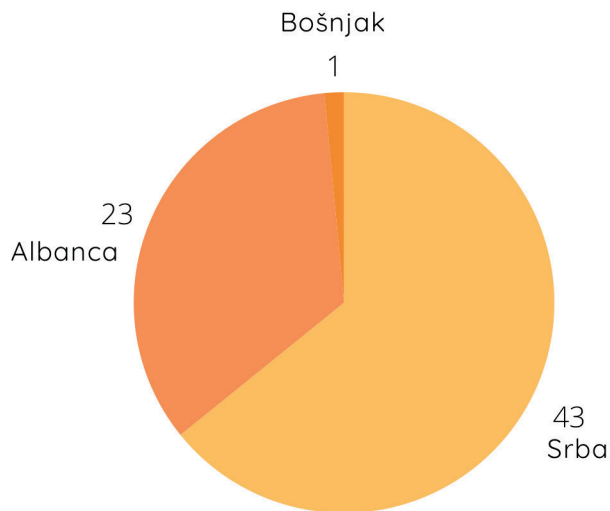
**Osuđeni pravosnažnom
presudom za počinjene
zločine na Kosovu: 8 osoba**

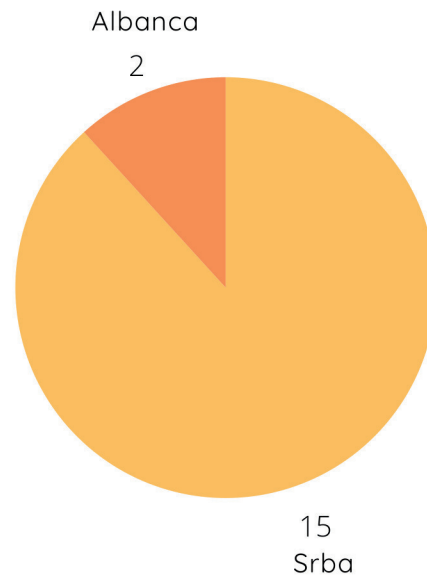
II. Suđenja za ratne zločine pred sudovima u Srbiji

Do 2002. godine, okružni sudovi su bili nadležni da sude za ratne zločine. Sa druge strane, tu odgovornost od 2003. godine ima Viši sud, sa sedištem u Beogradu.

Optuženi za ratne zločine na
Kosovu: 67 osoba

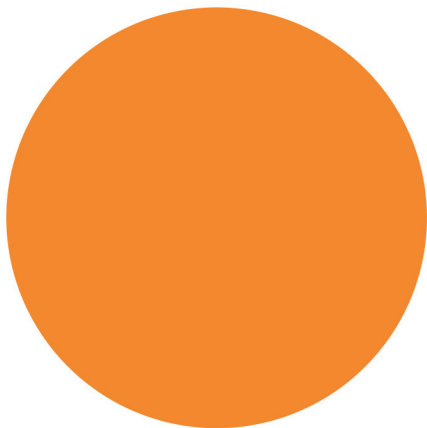
Osuđeni pravosnažnom
presudom za ratne zločine na
Kosovu: 17 osoba

III. Suđenja za ratne zločine na Kosovu pred sudovima u Crnoj Gori

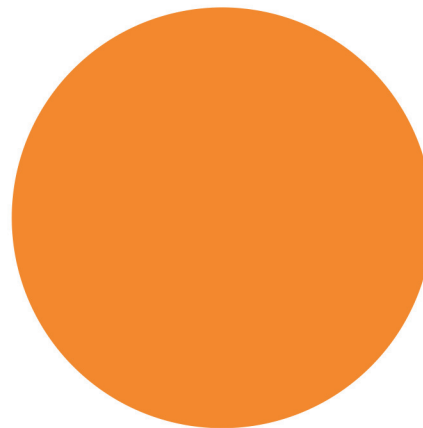
Do sada, dva predmeta ratnih zločina na Kosovu procesuirana su pred redovnim sudovima u Crnoj Gori.

Optuženi za ratne zločine na
Kosovu: 9 osoba

9
Crnogoraca

Osuđeni pravosnažnom
presudom: 1 osoba

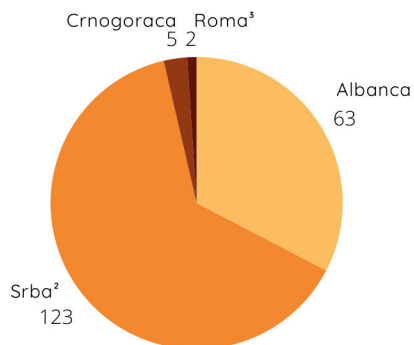

1
Crnogoraca

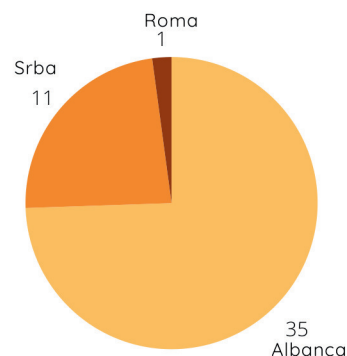
IV. Suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima na Kosovu

NKrivično gonjenje i suđenje za ratne zločine na Kosovu prošlo je kroz niz različitih sudskih mehanizama. Stavljanjem Kosova pod upravu UN-a, UNMIK je imao isključivu odgovornost za krivično gonjenje i suđenje u predmetima ratnih zločina na Kosovu do proglašenja nezavisnosti Kosova 2008. godine. Nakon proglašenja nezavisnosti, na Kosovu je raspoređena Misija Evropske unije za vladavinu prava - EULEKS, na koju je, između ostalog, preneti nadležnost za krivično gonjenje i suđenje u predmetima ratnih zločina na Kosovu. Nakon toga, od juna 2014. godine odgovornost za krivično gonjenje i suđenje u predmetima ratnih zločina je preneti na domaće sudske mehanizme, a od juna 2018. isključivu nadležnost u ovom pogledu imaju domaće sudske

Optuženi za ratne zločine na Kosovu: 193 osobe

Osuđeni pravosnažnom presudom za zločine počinjene na Kosovu: 47 osoba

²Od njih je protiv 60 osoba podignuta optužnica u odsustvu, tokom 2023. godine

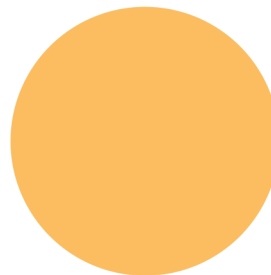
³Od njih je protiv 1 osobe podignuta optužnica u odsustvu, tokom 2023. godine.

institucije. Shodno tome, maja 2015. godine, u okviru Specijalnog tužilaštva Kosova (STRK), formirano je Odeljenje za ratne zločine, a 2019. godine, u okviru Osnovnog suda u Prištini i Apelacionog suda, formirana su posebna odeljenja koja su nadležna za postupanje po optužnicama koje pristignu iz STRK-a, a među njima i u predmetima ratnih zločina na Kosovu.

V. Suđenja za ratne zločine pred Specijalizovanim većima i Specijalizovanom tužilaštvu Kosova

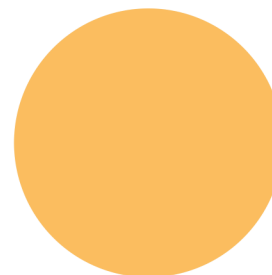
Specijalizovana veća i Specijalizovano tužilaštvo Kosova predstavljaju hibridni mehanizam za krivično gonjenje i suđenje licima odgovornim za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti počinjene na Kosovu u periodu od 1998-2000. godine. Uspostavljanje ovog sudskog mehanizma vezano je za sumnje na ratne zločine iznete u Izveštaju Parlamentarne skupštine Saveta Evrope za 2011. godinu, inače poznatom kao Izveštaj Dika Martija. Ovaj sud ima mandat da krivično goni i sudi za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti počinjene u periodu od 1998-2000. godine u vezi sa izveštajem Dika Martija. Takođe, ovaj sud je nadležan za krivično gonjenje i suđenje u predmetima koji se odnose na pravosuđe.

Optuženi za ratne zločine na Kosovu: 6 osoba

6
Albanaca

Osuđeni pravosnažnom presudom za ratne zločine na Kosovu: 1 osoba

1
Albanaca

Specijalizovana veća i Specijalizovano tužilaštvo Kosova imaju svoje sedište u Hagu, deluju na osnovu zakona Republike Kosovo i imaju privremeni mandat.

2.3.2 Pravo na istinu

Oružani sukobi i autoritarni sistemi su propraćeni masovnim kršenjima ljudskih prava, a pojedinci imaju pravo da saznaju istinu o događajima u kojima su ta kršenja počinjena. Pravo na istinu predstavlja jedan od stubova tranzicione pravde i garantuje se velikim brojem međunarodnih i domaćih pravnih akata.

Pravo na istinu može se osigurati različitim sudskim i vansudskim mehanizmima:

Komisije za istinu: Komisije za istinu predstavljaju vansudske mehanizme koji imaju za cilj da otkriju istinu kroz ispovesti žrtava s jedne strane i počinilaca masovnih povreda ljudskih prava sa druge. Takve komisije formiraju državne institucije i imaju određeni mandat i mogu se usredsrediti na sva masovna kršenja ljudskih prava ili na određenu kategoriju krivičnih dela. Po završetku svog mandata, ove komisije nastupaju sa opštim izveštajem o narativu nastalom suočavanjem sa ispovestima žrtava i odgovornih lica. S druge strane, ovakvi izveštaji uključuju veliki broj preporuka upućenih relevantnim institucijama, sa ciljem da se doprinese stvaranju održivog mira i neponavljanju masovnih kršenja ljudskih prava u budućnosti. Od 1974. godine osnovano je preko 40 ovakvih komisija. Jedan od najpoznatijih takvih mehanizama je Komisija za istinu i pomirenje Južne Afrike koja je delovala u periodu od 1995-2002. godine.

Različiti mehanizmi dokumentovanja: U sklopu pronalaženja istine, ključnu ulogu imaju različite državne i nedržavne inicijative za dokumentovanje masovnih kršenja ljudskih prava i žrtava, kao posledica ovih kršenja.

⁵ Za bliže informacije: <https://www.usjp.org/publications/1995/12/truth-commission-south-africa>

Među takvim inicijativama, između ostalih, se nalaze: državni zavodi za dokumentovanje zločina, državne komisije za priznavanje statusa različitih kategorija žrtava, različite akademske inicijative za dokumentovanje i istraživanje, inicijative za dokumentovanje civilnog društva.

Dosadašnje inicijative u vezi sa pronalaženjem istine na Kosovu

Institut za ratne zločine: Institut za ratne zločine na Kosovu osnovan je 2011. godine, a zatvoren je 2018. godine. Ovaj institut je predstavljao državni mehanizam za dokumentovanje zločina počinjenih tokom rata na Kosovu. Takav mehanizam je odlukom Vlade zatvoren sa obrazloženjem da nije postigao očekivane rezultate.⁶

Komisija za istinu i pomirenje na Kosovu: Komisija za istinu i pomirenje na Kosovu zapravo je inicijativa bivšeg predsednika Republike Kosovo, Hašima Tačija, koja je pokrenuta 2017. godine. 2017. godine formirana je pripremna grupa koja je održala niz konsultativnih razgovora sa različitim interesnim grupama, a u okviru rada ove radne grupe izrađen je i normativni akt o uređenju i radu ove komisije. Međutim, ostavkom predsednika Tačija kao posledica optužnice koju je protiv njega podiglo Specijalizovano tužilaštvo, rad ove komisije je stagnirao i nisu preduzeti nikakvi koraci da se ista osnuje.⁷

Institut za zločine počinjene na Kosovu: Uspostavljanje ovog mehanizma je inicijativa Ministarstva pravde Republike Kosovo preduzeta 2021. godine i ima za cilj institucionalno dokumentovanje zločina koji su se desili tokom rata na Kosovu. Ovaj mehanizam je uspostavljen kroz poseban zakon, koji je izglasan 13. jula 2023. godine, čime je i došlo do osnivanja Instituta.⁸

Za bliže informacije: <https://kosovotwopointzero.com/themelimi-i-serishe-m-i-institutit-te-krimave-te-luftes/>

⁷ Za bliže informacije: <https://balkaninsight.com/sq/2022/07/29/a-ka-nje-te-ardhme-komisioni-per-te-verteten-dhe-pajtimin-ne-kosove/>

Državna komisija za dokumentovanje kulturnog nasleđa uništenog od strane srpskih oružanih snaga tokom rata 1998 – 1999: Uspostavljanje ovog mehanizma je inicijativa Ministarstva kulture, omladine i sporta Republike Kosovo preduzeta 2021. godine i ima za cilj institucionalno dokumentovanje kulturne štete koju su srpske oružane snage načinile tokom rata na Kosovu.

Ostale vladine komisije na Kosovu: U procesu pronalaženja istine, od završetka rata na Kosovu, formiran je niz vladinih komisija koje su dale doprinos u različitim oblastima dokumentovanja. Iste su: Vladina komisija za nestala lica, Vladina komisija za priznavanje i verifikaciju statusa veterana, invalida, pripadnika i zatočenika OVK, Vladina komisija za priznavanje i verifikaciju statusa lica silovanih tokom oslobodilačkog rata Kosova, Komisija za priznavanje i verifikaciju statusa političkih zatvorenika itd.

Dokumentovanje od strane civilnog društva: . Civilno društvo je odigralo važnu ulogu u pronalaženju istine. Od kraja rata, juna 1999. godine, domaće i međunarodne nevladine organizacije su doprinele i nastavljaju da doprinose procesu pronalaženja istine kroz dokumentovanje zločina, žrtava i obeležavanje mesta zločina u vezi sa ratom na Kosovu u periodu od 1998 - 1999. godine. Kao ključne nevladine organizacije angažovane u procesu dokumentovanja možemo pomenuti: Fond za humanitarno pravo i Fond za humanitarno pravo Kosovo, Kosovski centar za rehabilitaciju preživelih torture, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Međunarodnu komisiju za nestala lica itd.

REKOM - Mreža pomirenja: REKOM je regionalna inicijativa civilnog društva pokrenuta 2008. godine za osnivanje regionalne komisije za istinu. Međutim, usled odsustva saradnje svih država bivše Jugoslavije, ova inicijativa još

⁸Za bliže informacije: <chrome-extension://efaidnbmnnnnbpccajpcjglclefindmkaj/https://hlc-kosovo.org/storage/app/media/Inicijativat%20aktuale%20Shtet%C3%ABrore%20p%C3%ABr%20Ballafaqim%20me%20t%C3%AB%20Kaluar%C3%ABn/Final%20Buletin%20-%20ALB.pdf>

⁹ Ibid

nije zaživela. REKOM ima za cilj da dokumentuje činjenice o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava počinjenih na teritoriji bivše Jugoslavije od 1. januara 1991. do 31. decembra 2001. godine.¹⁰

2.3.3 Pravo na reparacije

Pravo na reparacije je izuzetno važan aspekt obezbeđivanja pravde žrtvama i takođe suštinska komponenta tranzicione pravde. Reparacije žrtvama doprinose simboličnom prihvatanju ljudskih i materijalnih gubitaka koje su žrtve pretrpele i, s druge strane, omogućavaju im dostojanstveniji život. U zavisnosti od konteksta, reparacije se mogu obezbediti na različite načine i na različite oblike:

Dodela reparacija prema načinu pružanja:

Materijalne: Sve reparacije koje se obezbeđuju u vidu gotovinskih plaćanja i kroz pakete usluga, koji uključuju podršku za obrazovanje, stambeno zbrinjavanje i zdravlje, poznate su kao materijalne reparacije.

Simbolične: Sve zajedničke nematerijalne mere, uključujući formalna pisma izvinjenja, nacionalne i međunarodne dane sećanja, ekshumaciju/sahranjivanje žrtava i namenske javne prostore kao što su parkovi, muzeji, memorijali itd., poznati su kao simbolične reparacije.

¹⁰ Za bliže informacije: <https://www.recom.link/en/>

Dodela reparacija prema obliku pružanja:

Kompenzacija: Kompenzacija je najčešći vid reparacija, koji uključuje sve novčane isplate i druge materijalne naknade koje se daju žrtvama, kao vid odštete za povrede ljudskih prava koje su im pričinjene.

Satisfakcija: Satisfakcija obuhvata skup reparacija koje pružaju emocionalno zadovoljstvo i ispunjenje žrtvama masovnih kršenja ljudskih prava, uključujući ovde izvinjenja državnih zvaničnika, priznanje kršenja ljudskih prava itd.

Rehabilitacija: Mere socijalne, psihološke i medicinske nege smatraju se rehabilitacionim reparacijama.

Vraćanje u pređašnje stanje: Vraćanje u pređašnje stanje podrazumeva one mere koje imaju za cilj ponovno uspostavljanje pređašnjeg statusa žrtava. Ove mere mogu uključivati vraćanje prava, kao što su: državljanstvo, sloboda, vraćanje imovine, vraćanje na radno mesto pa sve do vraćanja javne i privatne imovine opljačkane tokom rata ili autoritarnih sistema.

Pružanje reparacije na Kosovu

Posle rata na Kosovu, reparacije za žrtve rata su uglavnom bile u vidu mesečnih penzija koje je nudila Vlada Republike Kosovo. Ove penzije, koje je prvo uredio UNMIK, a potom i zakoni Kosova, pružaju finansijsku podršku pojedincima koji su bili žrtve masovnih kršenja ljudskih prava tokom rata na Kosovu. Što se tiče reparacija na osnovu sudskih odluka, broj takvih reparacija je i dalje relativno nizak, sa samo ograničenim brojem koje

Republika Srbija dodeljuje za kršenja ljudskih prava koje su počinile njene oružane snage. Takva kompenzacija se obično potražuje kroz parnični sudski postupak koji se pokreće nakon pravosnažne krivične presude kojom je pojedinac oглаšen krivim.

Pored toga, različiti zakoni na Kosovu propisuju mere rehabilitacije, koje su namenjene korisnicima kao što su žrtve seksualnog nasilja u vezi sa sukobom (CRSV), ratni veterani i veterani. Ove mere imaju za cilj da odgovore na dugoročne fizičke, psihološke i socijalne posledice konflikta, pružajući pogođenim pojedincima neophodnu podršku i potrebne resurse. Što se tiče simboličnih reparacija, mnoge škole, ulice, obrazovne ustanove, parkovi i drugi javni prostori nose svoje ime u čast raznih žrtava, služeći kao trajni spomenici. Štaviše, određeni datumi, kao što su 27. april kao Nacionalni dan nestalih lica i 14. april kao Nacionalni dan preživelih seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu, služe kao podsetnici na stalnu posvećenost sećanju i odavanju počasti onima koji su pogođeni ratom.

2.3.4 Institucionalne reforme

U cilju suočavanja sa masovnim kršenjima ljudskih prava i nasleđem sukoba, neophodno je suštinski promeniti institucije odgovorne za kršenje ljudskih prava, kako bi se obnovila vladavina prava i otklonila kultura nekažnjivosti. Pošto javne institucije (kao što su policija, vojska i sudstvo) često postaju instrumenti kršenja ljudskih prava tokom sukoba, od suštinske je važnosti nakon tranzicije da se filtriraju i reformišu. Institucionalna reforma je, dakle, proces obnove države, sa ciljem poštovanja normi ljudskih prava i odredaba vladavine prava, kao i čišćenja od počinilaca krivičnih dela, kako bi se obezbedila individualna odgovornost i neponavljanje. Svrha institucionalne reforme u okviru DT-a je da se građanima pošalje poruka da su nosioci prava i da se izgradi poverenje između njih i njihovih institucija.

Vrste institucionalnih reformi

Razoružanje, demobilizacija i reintegracija: Ovaj proces uključuje raspuštanje različitih oružanih aktera, uključujući gerilske ili paravojne grupe, njihovo razoružanje i stvaranje povoljnih uslova za njihovu reintegraciju u društveni i porodični život.

Strukturna reforma: Strukturne reforme uključuju restrukturiranje javnih institucija kako bi se promovisao njihov integritet i legitimitet, kroz osiguranje odgovornosti, nezavisnosti, jednakosti i inkluzivnosti.

Transformacija pravnih okvira: Transformacija pravnih okvira uključuje reformu i stvaranje novih zakonskih okvira koji obezbeđuju i garantuju zaštitu ljudskih prava.

Nadzor: Predviđa stvaranje nadzornih organa iz državnih institucija, kako bi se obezbedila odgovornost u upravljanju.

U slučaju Kosova, OVK je prošao kroz dati proces u periodu jun - septembar 1999. godine i smatra se jednim od najuspešnijih slučajeva razoružanja, demobilizacije i reintegracije jedne oružane grupe, nakon oružanog sukoba.

01

Provera (vetting): Provera predviđa udaljšavanje iz javnih institucija, svih lica odgovornih za masovna kršenja ljudskih prava tokom oružanih sukoba ili koja su služila autoritarnom sistemu odgovornom za masovna kršenja ljudskih prava. Ovim procesom se podiže poverenje društva u javne institucije, a sa druge strane se obezbeđuje zaštita ljudskih prava i nepristrasnost, državnim službenicima bez kriminalne prošlosti.

Obrazovanje: Tokom oružanih sukoba i pod autoritarnim sistemima, obrazovanje se često koristi kao propagandno sredstvo za zagovaranje odgovarajućih državnih agendi. Shodno tome, neophodno je obrazovni

sistem i nastavne planove i programe prilagoditi tako da se obrazovanje pretoči u oruđe koje služi održivom miru. Sem toga, društva u tranziciji moraju uspostaviti programe edukacije i obuke za državne službenike, kako bi podigli svoje kapacitete u oblasti zaštite ljudskih prava.

Institucionalne reforme na Kosovu

Po završetku rata na Kosovu, institucionalne reforme su odigrale odlučujuću ulogu u stabilizaciji regiona i postavljanju temelja za mir i održiv razvoj. Važno dostignuće bio je uspешan proces razoružanja, demobilizacije i reintegracije (DDR) Oslobođilačke vojske Kosova (OVK), koji je počeo u junu 1999. i završio se 20. septembra 1999. godine. Ovaj proces je imao za cilj razoružavanje bivših boraca, njihovu reintegraciju u civilni život i olakšavanje njihove tranzicije na uloge koje doprinose društvu, time umanjujući opasnost od ponavljanja nasilja i podsticanjem pomirenja.

Štaviše, posleratno Kosovo je pošlo putem institucionalnih reformi, uključujući usklađivanjem svog nacionalnog pravnog okvira sa međunarodnim standardima. Ovaj proces uključuje približavanje domaćih zakona i institucija sa međunarodnim normama i konvencijama, posebno u oblastima kao što su ljudska prava, vladavina prava i upravljanje. Sem toga, decentralizacija je vođena kao strukturna reforma za jačanje lokalne uprave i poboljšanje demokratskog upravljanja. Kroz decentralizaciju, ovlašćenja i resursi za odlučivanje se prenose na opštine, omogućavajući veću lokalnu autonomiju i odgovor na potrebe zajednice.

Štaviše, stvaranje nadzornih tela, kao što je Policijski inspektorat, predstavlja ključni instrument u jačanju odgovornosti i nadzora unutar institucije Kosovske policije.

Što se tiče mera u obrazovanju, kosovske institucije u saradnji i uz pomoć međunarodnih institucija pružile su brojne programe edukacije za podizanje kapaciteta državnih službenika u oblasti bezbednosti i zaštite ljudskih prava. Međutim, s druge strane, one nisu uspele da reformišu i obogate državne nastavne planove i programe na sva tri nivoa obrazovanja na način koji promovise obrazovanje o miru i da informišu omladinu o masovnim kršenjima ljudskih prava tokom rata na Kosovu kao i o merama koje se moraju preduzeti u cilju suočavanja sa prošlošću i doprinosa trajnijem miru. Takođe, od kraja rata, na Kosovu nije sproveden nijedan proces vetinga.

2.4 Tranziciona pravda u praksi

Proces suočavanja sa prošlošću je osetljiv proces koji u praksi mora da uzme u obzir niz faktora kako bi doprineo trajnom miru među društvima koja su prošla kroz periode masovnih kršenja ljudskih prava.

Tranziciona pravda, kao ključna komponenta u procesu suočavanja sa prošlošću, mora se usredsrediti na značajan broj faktora, koji će biti obrađeni u nastavku.

1. Žrtve u centru: Jedan od osnovnih principa u oblasti tranzicione pravde je da se žrtve stave u centar svih procesa koji se preduzimaju. Takva praksa doprinosi prepoznavanju i odgovoru na patnje i potrebe onih koji su direktno pogođeni nasiljem, konfliktom i tlačenjem. Ovo takođe doprinosi podizanju empatije i preduzimanju mera reparacije prema žrtvama, ne samo putem mera kompenzacije, već i kroz prepoznavanje, kazivanje istine, pravde i psihološke podrške. Praksa pokazuje da ključnu ulogu u ispunjavanju ovog principa imaju nedržavni akteri, uključujući nevladine organizacije i udruženja žrtava/porodica žrtava. Masovno kršenje ljudskih prava umanjuje poverenje građana prema državnim institucijama i samim tim jača poverenje prema nedržavnim institucijama, kada je reč o isticanju njihovih zahteva i prava. Na ovaj način, nedržavni akteri prerastaju u zagovornike ostvarivanja ovih zahteva i prava žrtava i članova porodica žrtava.

2. Politička volja: Tranziciona pravda je izazovan poduhvat, koji zahteva veliku i smislenu posvećenost političkog rukovodstva u saradnji sa drugim relevantnim akterima. Izražavanje snažne političke volje da se pokrenu, olakšaju i podrže procesi suočavanja sa prošlošću, pored većih rezultata i ostvarivanja prava i potreba žrtava masovnih kršenja ljudskih prava, doprinosi i izgradnji poverenja građana u državne institucije i u stvaranje demokratskog i mirnog institucionalnog duha.

3. Komplementarnost/koordinacija stubova tranzicione pravde: Kao što je prethodno istaknuto, tranziciona pravda uključuje niz mehanizama koji funkcionišu u okviru njegova četiri stuba i kao celina doprinose ispunjavanju ciljeva tranzicione pravde, uključujući komisije za istinu, krivična suđenja, reparacije i institucionalne reforme. Stoga je važno da svi mehanizmi, kao celina deluju koordinirano i da se međusobno nadopunjuju, a ne zasebno. Nedostatak koordinacije inicijativa i mehanizama koji se usredsređuju na suočavanje s prošlošću može narušiti proces kao takav i doneti kontroverzne rezultate.

4. Važnost konteksta: Mehanizmi tranzicione pravde ne mogu da funkcionišu prema standardnoj formuli u svim postautoritarnim ili postkonfliktnim društvima. Nasuprot tome, potrebno je uzeti u obzir niz specifičnih istorijskih, kulturnih, društvenih i političkih faktora koji utiču na izbore i strategije koje se koriste u svakom konkretnom slučaju. Univerzalan pristup je retko delotvoran te iziskuje posebno namenjena rešenja, za postizanje trajnog mira i pomirenja.

5. Sastav stanovništva: Na kraju, važno je razmotriti uticaj demografskog sastava stanovništva na tranzicionu pravdu. Etnička pripadnost, kultura, obrazovanje, rasa i ekonomska situacija stanovništva mogu značajno uticati na prirodu konflikta, kao i na mere potrebne za lečenje i rekonstrukciju.

2.5 Relevantni izvori o tranzicionoj pravdi

Međunarodne i domaće institucije

Međunarodni krivični sud za Ruandu <https://unictr.irmct.org/>

Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove <https://www.irmct.org/en>

Specijalizovana veća i Specijalizovano tužilaštvo Kosova <https://www.scp-ks.org/sq>

Specijalno tužilaštvo Republike Kosovo <https://prokuroria-rks.org/psh/prokuroria-speciale/43/pr-ne>

Odeljenje za tranzicionu pravdu i podršku žrtvama zločina (Ministarstvo pravde Kosova) <https://md.rks-gov.net/page.aspx?id=1,162>

Vladina komisija za nestala lica Republike Kosovo <https://kryeministri.rks-gov.net/zyra-e-kryeministrit/zyrat/komisioni-qeveritar-per-persona-te-zhdukur/>

Agencija za upravljanje memorijalnim kompleksima <https://amkmk.rks-gov.net/>

Nevladine organizacije

Međunarodni centar za tranzionu pravdu <https://www.ictj.org/>

Centar za tranzionu pravdu i postkonfliktnu rekonstrukciju <https://tjcentre.uwo.ca/>

Fond za humanitarno pravo Kosovo <https://www.hlc-kosovo.org/en>

Fond za humanitarno pravo <http://www.hlc-rdc.org/?lang=de>

Kosovski centar za rehabilitaciju preživelih torture <https://krct.org/>

Integra <https://ngo-integra.org/>

Centar za tranzionu pravdu SENSE <https://sensecentar.org/index.php/>

Hulumtime

IDEA, "Truth - Telling", In reconciliation After Violent Conflict: A Handbook (2003) chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.idea.int/sites/default/files/publications/reconciliation-after-violent-conflict-handbook.pdf

IDEA, Traditional Justice and Reconciliation after Violent Conflict [traditional-justice-and-reconciliation-after-violent-conflict-learning-from-african-experiences_0.pdf \(idea.int\)](#)

International Center for Transitional Justice, Truth Sëking: Elements of Creating an Effective Truth Commission (2013) [TruthSëking_Insides_English.indd \(ictj.org\)](#)

OHCHR, Study on the Right to Truth, E/CN.4/2006/91 (2006) [g0610656.pdf \(un.org\)](#)

Janine Natalya Clark, Rape, Sexual Violence and Transitional Justice Challenges: Lessons from Bosnia Herzegovina, Oxon, New York 2018 <https://www.routledge.com/Rape-SexualViolence-and-Transitional-Justice-ChallengesLessons-from/Clark/p/book/9780367191788>

Léa Lemay Langlois, “Gender Perspective in UN Framework for Peace Processes and Transitional Justice: The Nöd for a Clearer and More Inclusive Notion of Gender,” in International Journal of Transitional Justice 12:1 (2018), 146-167.

Catherine O’Rourke, “Transitional Justice and Gender”, in Research Handbook on Transitional Justice, ed. by Cheryl Lawther, Luke Moffet, Dov Jacobs, Cheltenham, 2017, 117-141

ICTJ, Disarmament, Demobilization and Reintegration, [Disarmament, Demobilization, and Reintegration | International Center for Transitional Justice \(ictj.org\)](#)

Dokumenta

Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

Rule of Law Tools for Post-Conflict States, United Nations [RuleoflawMonitoringen.pdf \(ohchr.org\)](#)

International Nuremberg Principles Academy, Learning Manual - Acceptance of International Criminal Justice [Learning_Manual_10_09_16_komplett_Online_auf_Einzelseiten.pdf \(nurembergacademy.org\)](#)

DCAF, Vetting and the Security Sector (2006) [Vetting and the Security Sector \(ethz.ch\)](#)

United Nations, Report of Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff (2015) [Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, Pablo de Greiff \(un.org\)](#)

UN Security Council Resolution 2467 (2019), 23 April 2019, S/RES/2467 (2019) (On women and peace and security: sexual violence in armed conflict) [n1911828.pdf \(un.org\)](#)

UN Security Council Resolution 2106 (2013), 24 June 2013, S/RES/2106 (2013) (On sexual violence in armed conflict) [n1911828.pdf \(un.org\)](#)

UN Security Council Resolution 1325 (2000), 31 October 2000, S/RES/1325 (2000). (On women and peace and security) [n0072018.pdf \(un.org\)](#)

Strategije

African Union Transitional Justice Framework (2015) [legal-tools.org/doc/bcdc97/pdf/](#)

European Union, EU Policy on Support to Transitional Justice (2015) [the_eu_policy_framework_on_support_to_transitional_justice.pdf \(europa.eu\)](#)

Relevantni zakoni Kosova O priznavanju statuta različitih kategorija rata 1998-1999

Zakon br. 04/I-054 o statusu i pravima heroja, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih ųrtava i njihovih porodica <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2793>

Zakon br. 04/I-172 o izmeni i dopuni Zakona o statusu i pravima heroja, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, ųrtava seksualnog nasilja tokom rata, civilnih ųrtava i njihovih porodica <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2793>

Zakon br. 04/I -261 o ratnim veteranima Oslobođilačke vojske Kosova <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9435>

Zakon br. 03/I-95 o pravima bivših političkih osuđenika i progonjenika <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2738>

Zakon br. 04/I-023 o nestalim licima <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2765>

Zakon br. 04/I-131 o penzijskim šemama finansiranim od strane države <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9517&langid=2>

O ostvarivanju prava na pravdu

Zakon br. 03/I-053 o nadležnostima, izboru predmeta i dodeljivanju predmeta sudijama i tuųiocima Euleks-a na Kosovu <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2527>

Zakon br. 08/I-168 o Specijalnom tužilaštvu <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=84236>

Zakon br. 05/I-053 o Specijalizovanim većima i Specijalizovanom tužilaštvu <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=11036>

Zakon br. 08/I-002 o izmeni i dopuni Zakonika br. 04/I-123 o krivičnom postupku, izmenjenog i dopunjenog Zakonom br. 06/I-091 <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=43260>

O ostvarivanju prava na istinu

Zakon br. 08/I-177 o Institutu za zločine počinjene tokom rata na Kosovu <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=79157>

Zakon br. 03/I-137 o odeljenju sudske medicine <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2646>

O memorijalizaciji

Zakon br. 04/I-146 o Agenciji za upravljanje memorijalnim kompleksima Kosova <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8657>

Zakon br. 06/I-059 o memorijalnom kompleksu „Adem Jashari” u Prekazu <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18130>